

Explaining the Causes of the Expansion of Populism in the World (Case Study: Iran)

Akbar. Bahraminezhad¹, Alireza. Rezaei^{2*}, Abbas. Salehi Najafabadi³

¹ PhD Student of Political Thought, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran

² Associate Professor, Department of International Relations, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran

³ Assistant Professor, Department of Political Science, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran

* Corresponding author email address: Ir.alirezarezaei@gmail.com

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Bahraminezhad, A., Rezaei, A., & Salehi Najafabadi, A. (2024). Explaining the Causes of the Expansion of Populism in the World (Case Study: Iran). *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 3(4), 368-382.

© 2024 the authors. Published by Iran-Mehr: The Institute for Social Study and Research. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

Using a descriptive research method, this study analyzes the causes of the expansion of populism in the world, with a specific focus on Iran. The results indicate that the hypothesis is confirmed, suggesting that class disparity and the unequal distribution of wealth provide the groundwork for the emergence of populism in developing countries, including Iran. In this regard, populism, meaning mass-oriented politics or demagoguery, is a strategy of advocating for or pretending to advocate for the rights and interests of the general public against elites. Political populism, in essence, involves the instrumentalization of the people to achieve political objectives, posing a risk to Iran given its current economic and political conditions. Populism is a political doctrine and strategy that involves supporting or appearing to support the rights and interests of the general public against elite groups. In the twentieth century, most "populist" movements were associated with Latin America and India. However, since the 1980s, such movements have also achieved varying degrees of success in countries such as Canada, Italy, the Netherlands, Scandinavia, and the United States. Class disparity and the unequal distribution of wealth have contributed to the formation of populist governments and even social movements in developing countries, including Iran. Furthermore, capitalist and advanced societies in Europe and the United States have witnessed the emergence and rapid expansion of populism in recent years, which, to some extent, represents a response to the declining living standards of the working class and the tensions between modernity and democratic institutions.

Keywords: Populism, Demagoguery, September 11, Iran, United States

EXTENDED ABSTRACT

Populism has emerged as a dominant force in global politics, shaping electoral dynamics and governance strategies in both developed and developing countries. In Iran, the rise and expansion of populist movements can be traced to deep-rooted socio-economic disparities, political dissatisfaction, and the absence of strong intermediary institutions such as political parties and independent media. The theoretical foundation of populism as a political strategy rests on its ability to present itself as the voice of the common people against elite structures, whether economic, political, or intellectual (Aghabakhshi & Afshari Rad, 1995). Populist movements tend to thrive in conditions of economic insecurity and institutional fragility, where political leaders can appeal directly to the masses by promising rapid and sweeping economic redistribution. In Iran, the populist approach has manifested in various forms, including direct financial assistance programs, aggressive nationalist rhetoric, and the portrayal of elites as corrupt and detached from the struggles of ordinary citizens. Studies suggest that this trend is not exclusive to Iran but is part of a larger global pattern where populist leaders leverage mass grievances to consolidate political power (Rahigh Aqsan, 2005). Historical analysis further indicates that populism often flourishes during periods of economic downturns or political crises when traditional governance structures are perceived as ineffective or corrupt (Taggart, 2006). Understanding the mechanisms that fuel populist expansion in Iran requires a critical examination of the socio-political context in which it operates and the extent to which populist narratives resonate with the electorate.

The historical roots of populism in Iran date back to the early 20th century, but its contemporary form gained prominence during the late 20th and early 21st centuries with the emergence of political figures who positioned themselves as champions of the underprivileged against established elites. The Islamic Revolution of 1979 set the stage for a new form of populist governance, where political leaders framed their legitimacy around mass mobilization and direct engagement with the public (Bashiriyah, 2015). This trend continued into the post-revolutionary period, with successive administrations employing populist rhetoric and policies to maintain political support. Economic populism in Iran has been characterized by large-scale subsidy programs, government-led economic interventions, and the prioritization of short-term welfare measures over long-term structural reforms. The reliance on oil revenues to finance populist policies has exacerbated economic vulnerabilities, making the country susceptible to external economic shocks and fluctuating global energy markets (Parsania, 2002). Moreover, political populism in Iran has often been intertwined with nationalist and anti-imperialist discourses, reinforcing a narrative that external forces, rather than domestic policy failures, are responsible for economic and social hardships (Rajai, 2000). The dual use of economic and political populism has allowed Iranian leaders to sustain popular support while circumventing demands for structural political change.

The impact of populism on Iran's democratic institutions and governance structures has been profound, with both positive and negative implications. On the one hand, populist movements have facilitated greater political participation by mobilizing previously marginalized groups and fostering a sense of political inclusion (Charden, 1993). On the other hand, the erosion of institutional checks and balances, the weakening of civil society, and the concentration of power in the hands of charismatic leaders have undermined the effectiveness of governance and policy-making. Populist rhetoric has also contributed to the delegitimization of expert knowledge and institutional decision-making, leading to the

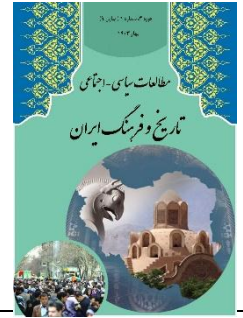
implementation of policies that prioritize short-term political gains over long-term national interests (Parsania, 2002). The populist approach to governance has been particularly evident in Iran's electoral processes, where candidates often resort to grandiose promises of wealth redistribution, economic relief, and social justice without presenting viable policy frameworks for achieving these goals (Ziba Kalam et al., 2011). The tendency to bypass traditional policy-making institutions and rely on direct appeals to the electorate has created a governance model that is highly susceptible to fluctuations in public opinion and economic conditions, making long-term planning and stability difficult to achieve.

The global resurgence of populism has provided a comparative framework for analyzing its manifestations in Iran, highlighting both commonalities and unique national characteristics. In many Western democracies, the rise of right-wing populism has been fueled by concerns over immigration, economic globalization, and cultural identity, whereas in Iran, populism has been more closely linked to economic grievances, anti-elitism, and nationalist sentiment (Kashi, 2005). Despite these differences, the fundamental strategies employed by populist leaders remain consistent across contexts, including the use of simplistic and emotionally charged rhetoric, the vilification of political opponents, and the promise of radical change without clear implementation strategies (Rahigh Aqsan, 2005). The case of Iran demonstrates how populism can be both a response to systemic challenges and a contributor to political instability. The cyclical nature of populist governance, where short-term gains are often followed by economic and political crises, suggests that without meaningful institutional reforms, Iran is likely to experience continued fluctuations between populist enthusiasm and disillusionment (Taggart, 2006). Comparative studies also indicate that populism, when left unchecked, can lead to democratic backsliding, institutional erosion, and economic mismanagement, further exacerbating the very problems it claims to address (Bashiriyah, 2015).

The future trajectory of populism in Iran will largely depend on the evolving socio-economic landscape and the ability of political institutions to adapt to changing public demands. While populist rhetoric remains a powerful tool for electoral mobilization, the sustainability of populist policies is increasingly being called into question. Economic constraints, demographic shifts, and the growing role of digital media in shaping public discourse are likely to influence the nature of populist movements in the coming years (Rajai, 2000). The challenge for Iranian policymakers will be to balance the immediate appeal of populist strategies with the need for sustainable and evidence-based governance. Addressing the structural factors that give rise to populism, including income inequality, political disenfranchisement, and weak institutional capacity, will be crucial in mitigating its negative consequences and fostering a more stable political environment (Rahigh Aqsan, 2005). The role of civil society, academia, and independent media in countering populist narratives and promoting informed public debate will also be critical in shaping the future of Iranian politics (Taggart, 2006). Ultimately, the endurance of populism as a political force will depend on its ability to adapt to new realities and the extent to which alternative governance models can offer viable solutions to the challenges faced by Iranian society.

In conclusion, populism in Iran is both a symptom of and a response to broader socio-economic and political challenges. While it has provided a mechanism for political mobilization and engagement, its long-term implications for governance and stability remain deeply contested. The interplay between populism and institutional development will continue to shape Iran's political landscape, raising important questions about the future of democracy, governance, and economic policy in the country. As populist movements around the world continue to evolve, Iran's experience offers valuable insights into the

complexities and contradictions of populist governance in the modern era. Whether populism remains a dominant political strategy or gives way to more institutionally driven governance models will depend on the willingness of political leaders and the electorate to embrace substantive reform and long-term planning over short-term political expediency.

تبیین علل گسترش پوپولیسم در جهان (مطالعه موردی ایران)

اکبر بهرامی نژاد^۱، علیرضا رضایی^{۲*}، عباس صالحی نجف آبادی^۳

۱. دانشجوی دکتری اندیشه سیاسی، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران

۲. دانشیار گروه روابط بین الملل، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران

۳. استادیار گروه علوم سیاسی، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: Ir.alirezarezaei@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

بهرامی نژاد، اکبر، رضایی، علیرضا، و صالحی نجف آبادی، عباس. (۱۴۰۳). تبیین علل گسترش پوپولیسم در جهان (مطالعه موردی ایران). *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۳(۴)، ۳۸۲-۳۶۸.

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

با استفاده از روش تحقیق توصیفی به تحلیل تبیین علل گسترش پوپولیسم در جهان (مطالعه موردی ایران) پرداختیم نتایج نشان می‌دهد، که فرضیه مورد تایید قرار می‌گیرد و بر این اساس اختلاف طبقاتی و توزیع نابرابر ثروت زمینه ساز شکل گیری پوپولیسم در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران می‌باشد، با این توضیح که پوپولیسم به معنای توده‌گرایی یا عوام‌گرایی است روشی در طرفداری کردن یا تظاهر به طرفداری از حقوق و علایق مردم عامه در برابر نخبگان است. پوپولیسم سیاسی در واقع استفاده از مردم برای رسیدن به اهداف سیاسی است. خطری که به دلیل شرایط اقتصادی و سیاسی کنونی ایران را نیز تهدید می‌کند. عوام‌گرایی یا پوپولیسم آموزه و روشی سیاسی است در طرفداری کردن یا طرفداری نشان دادن از حقوق و علایق مردم عامه در برابر گروه نخبه. در قرن بیستم بیشتر جنبش‌های «عامه‌گرا» با جنبش‌های آمریکای لاتین و هند شناخته می‌شد اما از دهه ۱۹۸۰ به بعد این جنبش‌ها در کشورهای کانادا، ایتالیا، هلند، اسکانداویناوی و ایالات متحده نیز درجاتی از موفقیت را به دست آورده‌است. اختلاف طبقاتی و توزیع نابرابر ثروت زمینه‌ساز شکل‌گیری دولت‌ها و حتی جنبش‌های اجتماعی پوپولیستی در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران بوده است، همچنین جوامع سرمایه داری و پیشرفته اروپایی و ایالات متحده در سال‌های اخیر ظهور پوپولیسم و گسترش سریع آن را شاهد بوده‌اند که به نوعی، پاسخی به کاهش استانداردهای زندگی طبقات کارگر و تعارض‌های مدرنیته و نهاد دموکراسی است. بوده است.

کلیدواژگان: پوپولیسم، عوام‌گرایی، یازده سپتامبر، ایران، آمریکا.

مقدمه

بنظر می‌رسد مشکلات اقتصادی و ضعف نهادهای دموکراسی یکی از عوامل موثر گسترش پوپولیسم در ایران باشد، با توجه به اینکه در حال حاضر مساله اقتصادی و رفاه برای مردم حائز اهمیت است، از این رو مسئولین بیشتر به مباحث اقتصادی و معیشتی مردم می‌پردازند. نبود نهادهای واسط مدنی همچون احزاب قوی در ایران باعث شده است تا مردم و سیاستمداران به طور مستقیم با یکدیگر در ارتباط باشند و در این وضعیت است که سیاستمداران تلاش می‌کنند که با شعارهای خود مستقیم مردم را تحت تاثیر قرار دهند. نبود احزاب قوی منجر به این شده است تا ما شاهد شعارهای پوپولیستی کاندیدهای ریاست جمهوری همچون پرداخت یارانه ۴۵۰ هزار تومانی باشیم. این موضوع باعث شده است تا کاندیدهای ریاست جمهوری به جای ارائه برنامه اداره کشور، صرفاً به شعارهای عوام‌گرایانه روی بیاورند. یکی از کارکردهای احزاب سیاسی، نهادهای مدنی و رسانه‌های عمومی مستقل این است که با بررسی تخصصی شعارهای کاندیداها، امکان عوام‌فربیی را از سیاستمداران می‌گیرند و در این شرایط و به واسطه اعتماد مردم به احزاب، کاندیدهای ریاست جمهوری سعی می‌کنند به جای وعده‌های عوام‌گرایانه، برنامه‌های کارشناسانه ارائه دهند.

۱- پیشینه نظری

پوپولیسم "و" توده" احتمالاً نخستین تلاش برای صورت‌بندی نظری مفهوم توده، به کار گوستاو لوبون در اواخر قرن ۱۹ میلادی مربوط می‌شود (Lobon, 1990). در این دیدگاه هر یک از افراد توده تنها به سبب قرار گرفتن در جمع، قدرتی را احساس می‌کند که مغلوب نشدنی است و به سبب پدیده سرایت روحی^۱ حاضر است تمایلات شخصی خود را فدای تمایلات دیگران کند (Lobon, 1990). بعبارتی افراد در میان توده، به وهمی دسته جمعی دچارند که در این میان توده‌ها ناهمگونی در همگونی، عقلانیت فردی در روح عمومی توده و آگاهی در ناخودآگاه محو می‌شود (Lobon, 1990). بنابراین توده‌ها متناوباً از آناشسی به بندگی و از بندگی به آناشسی روی می‌آورند؛ "آن‌ها با پایین افتادن از نردبان فرهنگ، بدل به بربر می‌شوند" (Lobon, 1990). لازارسفلد (۱۳۸۲)، در کتاب انتخاب مردم، گزارشی درباره رفتار سیاسی آمریکاییان در جریان مبارزات انتخاباتی ریاست جمهوری بدست می‌دهد. تحقیقات علمی و روش‌های خاص پژوهشی لازارسفلد عمدتاً بر تأثیر عامل زمان در فرایند شکل‌گیری افکار عمومی مبتنی است. نای و گولد (۲۰۱۰)، در پژوهشی با نام اثر خبر آنلاین بر رفتار سیاسی ابتدا تأکیدی بر قدرت شبکه جهانی وب بر مشارکت سیاسی دارند. آن‌ها پیش‌بینی می‌کنند اینترنت به عنوان وسیله‌ای که دسترسی به اخبار ارزان و قابل تنظیم، را ممکن می‌سازد، هدایت رفتار مردم را در بلند مدت بر عهده می‌گیرد. آن‌ها میزان تأثیر اخبار آنلاین را بر روی خوانندگان و میزان مشارکت سیاسی با استفاده از نظرسنجی بین سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۰۷ اندازه‌گیری و بررسی کردند. آنتونیز (۲۰۱۰)، در مقاله خود با عنوان تئوری‌های رفتار رأی‌دهی به بررسی نظریه‌های اصلی رفتار انتخاباتی می‌پردازد و نتیجه می‌گیرد که کلیه مشارکت‌های مردمی مربوط به این سه مدل اصلی رفتار رأی‌دهی است. لیگ (۲۰۰۵)، در پژوهش خود با نام رأی‌گیری‌های اقتصادی و رفتار انتخاباتی: آیا عوامل فردی، محلی و ملی بر انتخابات تأثیر می‌گذارند؟ نشان داده است که در استرالیا بین سال‌های ۱۹۶۶ و ۲۰۰۱ در ۱۰ انتخابات تأثیر عوامل: فردی، محلی و ملی در تصمیم‌گیری رأی‌دهندگان به راحتی قابل شناسایی و کشف است. یکی از نخستین کارها در کشور کتاب جادوی گفتار؛ ذهنیت فرنگی و نظام معانی در انتخابات دوم خرداد تالیف محمد جواد غلامرضا کاشی (۱۳۷۹)، است. این کتاب درصدد پاسخ‌گویی به این پرسش است که انتخابات دوم خرداد نمایانگر چه تحولاتی در گفتار و نظام تبعیت سیاسی است؟ این کتاب تحولات جاری در فرهنگ سیاسی مسلط در ایران را که در جریان دوم خرداد بروز و نمود یافته بررسی می‌کند (Parsania, 2002). اثر دیگر راه دراز گذار، تحول‌گفتمان توسعه سیاسی در

^۱ - Contagion

ایران، ۱۳۷۷-۱۳۸۵ از محمدمهدی فرقانی (۱۳۸۳)، اختصاصاً به تحلیل گفتمان مقوله توسعه سیاسی از پیروزی انقلاب مشروطه تا یک سال پس از خرداد ۱۳۷۶ در ایران پرداخته است. کریمی (۱۳۹۵)، در مقاله‌ای با عنوان تاثیر طبقات اجتماعی در انتخابات ریاست جمهوری بیان می‌کند که با توجه به اهمیت موضوع انتخابات، تبیین و فهم این پدیده سیاسی کمک شایانی به تبیین تحولات سیاسی می‌کند. بشیریه (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای به نام تئوری جامعه توده وار به ویژگی‌های جامعه توده وار اشاره و نتیجه گرفته که در چنین جامعه‌ای سازمان‌ها و جماعات که واسطه‌ای بین افراد جامعه و حاکمان هستند، به دلایلی از میان رفته‌اند و افراد بدون واسطه‌هایی از جمله اتحادیه‌های کارگری و باشگاه‌ها، در مقابل حاکمان قرار دارند (Bashiriyah, 2015). صادق زیبا کلام و همکاران (۱۳۹۰)، در مقاله‌ای با عنوان بررسی گفتار پوپولیستی در مطبوعات ایران در سال ۱۳۸۷ به بررسی گفتار پوپولیستی در مطبوعات ایران در سال ۱۳۸۷ پرداخته‌اند و نتیجه می‌گیرد پتانسیل گرایش به پوپولیسم رسانه‌ای در روزنامه کیهان بیشتر بود (Ziba Kalam et al., 2011). دلیرپور (۱۳۸۹)، در پژوهشی به نام زمینه‌های سیاسی و اجتماعی پوپولیسم و اقتدار طلبی نتیجه می‌گیرد که یکی از معضلات توسعه در کشورهای مثل کشور خودمان را فرایند ناقص دولت-ملت‌سازی، در کنار شکافهای اجتماعی ناهمساز در جوامع آن‌ها بر می‌شمارد که زمینه مساعدی برای حاکم شدن دولت‌های پوپولیست (که با انگیزش گسترده مردمی همراه است) یا اقتدار طلب فراهم آورده است. گیتی پور زکی (۱۳۸۷)، در مقاله با عنوان درکی فراگیر از پوپولیسم به وابستگی پوپولیسم در زمینه‌های تاریخی تصریح دارد، شاخص‌های دموکراسی و واکنش‌های پوپولیسم به نظر می‌رسد با توجه به آنچه که تاکنون گفته شده است اکنون می‌توانیم وجوه تأثیرات منفی و مخرب جنبش‌های توده‌گرا و پوپولیستی را بر اندیشه‌های دموکراتیک نشان داده و مورد بررسی قرار دهیم. با بررسی اجمالی تاریخچه پوپولیسم و دموکراسی و تعاریف مختلف از آن و نیز با ذکر موارد تاریخی جنبش‌های پوپولیستی در نقاط مختلف جهان از جمله آمریکا، روسیه و اروپا و آمریکای لاتین و بیان رفتار و عملکرد پوپولیست‌ها، این اعتقاد که مسیر و روند حرکت پوپولیسم در نهایت موجبات تضعیف و از بین رفتن دموکراسی و ارزش‌ها و آموزه‌های آن را به دنبال خواهد داشت بیش از پیش در منصفه اثبات قرار می‌گیرد. برای نشان دادن تأثیرات پوپولیسم بر دموکراسی به ناچار باید نقطه عزیمت را در جایی قرار داد که مباحث مطروحه قابل درک، قابل سنجش و قابل اثبات باشد. لازمه این امر بیان مواردی عینی از کنش‌های متقابل پوپولیسم و دموکراسی است که با استفاده از شواهد تاریخی و تجربی بتواند درکی جامع از موضوع ارائه دهد.

۲- تعریف پوپولیسم

در ابتدا به بررسی تعریف و مفهوم پوپولیسم از دیدگاه بین الملل و دیدگاه داخلی می‌پردازیم.

۱-۲- تعریف پوپولیسم از دیدگاه بین الملل

پوپولیسم از واژه لاتین popularis یا populus به معنای توده مردم یا عامه گرفته شده است (Rahigh Aqsan, 2005). نظریه پوپولیسم بر آرای هربرت شیلر و بر این فرض اولیه مبتنی است که عامه مردم را افرادی ناآگاه، منفعل و ضعیف می‌پندارد (Aghabakhshi & Afshari Rad, 1995). از نظر تاریخی پوپولیسم برای اولین بار در دهه ۱۸۷۰ میلادی به عنوان یک جنبش اجتماعی در بین روشنفکران روسیه موسوم به جنبش ناردنیک‌ها یا «دوستان مردم» پدید آمد. جنبش دوستان مردم روسیه که از حمایت دهقانان خرده پای این کشور برخوردار بود، برای به دست آوردن دو هدف سیاسی بارز، یعنی آزادی سیاسی برای توده مردم و گسترش مالکیت خصوصی بر روی زمین مبارزه می‌کرد. همزمان با این جنبش، جنبش پوپولیستی دیگری در غرب آمریکا در یک روند نهادی و سازمان یافته پدیدار شد. در سال ۱۸۹۲ میلادی حزب پوپولیست توانست چهار کرسی نمایندگی به دست آورد و کاندیدای ویژه‌ای برای رییس جمهوری معرفی کند. در سال ۱۸۹۶ بود که این حزب در درون حزب دموکرات آمریکا ادغام شد و به عنوان یک بخش جداناپذیری از جنبش پیشرو این کشور به شمار آمد. از دیگر

جنبش‌های مهم پوپولیستی می‌توان به جنبش موسوم به پرونیسم در اواسط دهه ۱۹۳۰ در آرژانتین، جنبش پوژادیسیم و ژان ماری لوپن در فرانسه، جنبش موگنس کلیستروپ در دانمارک و... اشاره کرد (Rahigh Aqsan, 2005).

۲-۲- تعریف پوپولیسم از دیدگاه داخلی

پوپولیسم که در فارسی معادل واژه‌های عوام‌گرایی و مردم‌باوری استعمال شده است، دارای چند ویژگی کلی به شرح زیر است:

۱. جلب پشتیبانی مردم با توسل به وعده‌های کلی و مبهم، و معمولاً تحت کنترل رهبر فرهمند و شعارهای ضد امپریالیستی.
۲. پیشبرد اهداف سیاسی، مستقل از نهادها و احزاب موجود، با فراخوانی توده مردم به اعمال فشار مستقیم بر حکومت.
۳. بزرگداشت و تقدیس مردم یا خلق، با اعتقاد به اینکه هدف‌های سیاسی باید به اراده و نیروی مردم و جدا از احزاب یا سازمان‌های سیاسی پیش برود.

البته آیین و سنت سیاسی پوپولیستی، در هر کشوری شکل ویژه‌ای دارد. در نهضت‌های پوپولیستی، معمولاً ائتلافی آشکار یا ضمنی، میان طبقات مختلف با منافع متفاوت و گاه متعارض برقرار می‌شود. تداخل اقشار گوناگون در این نهضت‌ها، به طور عمده ناشی از عدم تشکل طبقاتی و عدم وجود مرزبندی روشن طبقاتی است. پوپولیسم دارای مشخصات عوام‌فریبی، تقدیس شخص رهبر فرهمند، تعصب، تکیه بر توده‌های محروم، نداشتن ایدئولوژی مشخص، اصلاح‌طلبی، بورژوازی بودن و عناصری از ضدیت با امپریالیسم و ملی‌گرایی است. توسعه‌خواهی و پر و بال دادن به نیروهای وابسته به بازار داخلی و گاه آزادی‌های سندیکایی و دموکراتیک از خصلت‌های عمده دوران پوپولیسم است (Aghabakhshi & Afshari Rad, 1995).

۳- ویژگی‌های پوپولیسم

صاحب‌نظران از دیدگاه‌های مختلف، ویژگی‌هایی را برای پوپولیسم برشمرده‌اند. در این نوشته به پنج ویژگی اصلی آن اشاره می‌شود که عبارتند از:

۳-۱- دشمنی با نظام‌های دموکراسی پارلمانی

در نظام‌های دموکراسی پارلمانی یا مبتنی بر نمایندگی، خواسته‌های مردم توسط نمایندگان منتخب آن‌ها و از طریق نهادها و نظام‌های سیاسی بر کرسی می‌نشیند. اما پوپولیست‌ها به دلیل دشمنی با نهادها به ایجاد اشکال ساده‌تری از سازماندهی گرایش داشته و خواهان ایجاد سیاست‌های شفاف و صریح هستند. آن‌ها مدعی‌اند که امور سیاسی باید ساده و صریح بوده و در واقع تجسم خرد مردمان ساده باشد. به این ترتیب پوپولیسم ابتکارات سیاسی پیچیده و فنی را فاقد مشروعیت می‌کند. البته بیان ادعای سادگی و صراحت تا حدی موجب موفقیت پوپولیسم می‌شود؛ چرا که احزاب دیگر مجبور می‌شوند مواضع خود را هم در مخالفت با ادعاهای پوپولیستی و هم به پیروی از سبک ساده پوپولیسم بازسازی کنند. توسل مکرر به مردم، این امکان را به پوپولیست‌ها می‌دهد تا با دست و پا کردن وجهه‌ای دموکراتیک برای خود بتوانند سیاست‌های دموکراتیک مبتنی بر نمایندگی را رد کنند. چنانکه به نظر «کورن هاووزر» دموکراسی پوپولیستی با مشارکت مستقیم مردم، نهادها و نظام‌های سیاسی پارلمانی را تضعیف و آزادی افراد را کاهش می‌دهد. زیرا در دموکراسی پوپولیستی، مردم به دلیل اینکه یکپارچه فرض می‌شوند؛ دست بالا را دارند. اما رهبری فعالانه، آموزش و برانگیختن توده‌های مردم به وسیله حکومت پوپولیستی، دست کم به این معناست که اراده مردم از بالا پدید می‌آید نه از پایین (Bashiriyah, 2015).

۳-۲- ایجاد جامعه توده‌ای

مفهوم پوپولیستی مردم در اساس مبتنی بر یکپارچگی و انسجام است. البته عامل انسجام نه امری اجتماعی بلکه روانی است. مردم چون تنی واحد بازنموده و چون موجودیتی متحد و هم‌بسته و مبرا از تقسیمات طبیعی و بنیادی پنداشته می‌شود. در اندیشه پوپولیستی مردم

شکل یافته و خودآگاه هستند و همین ویژگی است که آنان را به سوژه‌های ساده تبدیل می‌کند. توسل به مردم به سادگی امکان پذیر می‌شود. پوپولیست‌ها برای اینکه بگویند چه کسی هستند به نام مردم سخن می‌گویند. پوپولیسم اگر چه در عمل به حمایت طبقات خاصی وابسته است اما به طور غالب در نظریه فراتر از طبقه و حتی بی طبقه تلقی می‌شود. مردم را توده بی یکدست و همگون تبلیغ می‌کنند و معتقدند مردم به واسطه جمعی بودن، خرد را بوجود می‌آورند. پوپولیسم منافع جامعه را از زبان حزب مسلطش بیان می‌کند و حزب مسلط را عامل آزادی و توسعه اقتصادی تبلیغ می‌کند. پوپولیست‌ها همواره تایید سیاست‌های خویش را نه در مجامع کارشناسانه که آشکارا در میادین بزرگ شهرها و در ارتباط رودررو با توده مردم می‌جویند.

۳-۳- مخالفت با نخبگان

پوپولیست‌ها با پلید نشان دادن گروههای اجتماعی و به ویژه انزجار از نخبگان برای خود دشمن مشخصی می‌آفرینند؛ البته همین کار، بخش مهمی از تلاش آنان برای هویت‌یابی است. زیرا بدون آن، مردم فقط توده‌های بی شکل و نامتجانس است. پوپولیست‌ها می‌کوشند خود را بر حسب تقابل شان با آن دسته از گروههای اجتماعی که ناخوشایند شان می‌پندارند، توصیف کنند. بنابراین پوپولیست‌ها در عمل به طور غالب از آنچه نیستند بیشتر مطمئن‌اند تا اینکه چه هستند. زبان پوپولیستی سرشار از تصاویر منفی و اهریمنی از روشنفکران، بوروکراتها، آدمهای سرشناس و پرنفوذ، اشراف غارتگر، نویسندگهای سرخورده و پولدارهای مفت خور است. پلید نشان دادن گروههای اجتماعی توسط پوپولیست‌ها به دو دلیل موثر است؛ نخست حمایت‌انهایی را جلب می‌کند که از این گروههای اجتماعی ناراضی‌اند. به این ترتیب پشتیبانی بیشتری را برای هم مسلکان پوپولیستی فراهم می‌آورد؛ دوم میان‌انهایی که چنین گروههایی را پلید می‌شمارند، احساس همبستگی را تقویت و حتی ایجاد می‌کند.

۳-۴- نبود ایدئولوژی مشخص

پوپولیسم از ارزش‌های بنیادین بی بهره است. چرا که تاثیرپذیری و هم‌رنگی آن با محیط خود بسیار زیاد است. پوپولیسم به واقع ظرفی خالی در دستان حکومتگر پوپولیست است تا مظروف دلخواه را در آن جای دهد. قلب توخالی پوپولیسم پیوسته با ارزش‌های سایر ایدئولوژی‌ها پر می‌شود.

۳-۵- کاریزماگرایی

پوپولیسم بیشتر در وجود فردی کاریزماتیک فراخوان پوپولیستی همه مردم را خطاب قرار می‌دهد؛ تمام‌انانی که به سکوت در برابر بی عدالتی و بینوایی تن داده‌اند. در این فراخوان، کنش‌های بزرگ جمعی و ارزش‌های مشترک، طلب می‌شود (Taggart, 2006). ایدئولوژی پوپولیسم یا عوام‌فریبی برآرای هربرت شیلر و بر این فرض اولیه مبتنی است که عامه مردم را افرادی ناآگاه، منفعل و ضعیف می‌پندارد. از نظر تاریخی ریشه پوپولیسم در میان روشنفکران تندرو روسیه در دهه ۱۸۶۰ با ظهور نارودنیک‌ها پدید آمد. دهقانان طرفدار این حزب معتقد بودند؛ ملی‌سازی دولتی زمین و راه آهن بهتر از تاکید بر عملکرد بانکها و شرکت‌های خصوصی انحصارطلب، منفعت ایجاد می‌کند. از دیگر جنبش‌های مهم پوپولیستی می‌توان به جنبش پرونیسم در اواسط دهه ۱۹۳۰ در آرژانتین، جنبش پوزادیسیم و ژان ماری لوپن در فرانسه، جنبش موگنس کلیستروپ در دانمارک و... اشاره کرد. همانطور که اشاره شد پوپولیسم از واژه لاتین *popularis* یا *populous* به معنای توده مردم یا عامه گرفته شده و به واژه‌هایی چون مردم‌انگیزی، عوام‌گرایی و مردم‌باوری ترجمه شده است. پوپولیسم پدیده‌های متنوع و فاقد جوهری خاص می‌باشد و در نتیجه به راحتی قابل تعریف نیست. اما می‌توان گفت پوپولیسم به معنای دموکراسی مستقیمی است که حکومت‌های دیکتاتوری با دستاویز قرار دادن آن، اذهان عمومی را فریب می‌دهند. یعنی با بهانه قرار دادن عدم مشارکت مردم در دموکراسی پارلمانی، آنان را به اسم مشارکت سیاسی در راستای منافع خود بسیج می‌کند و نوعی امید واهی به جامعه تزریق می‌کنند.

به عبارتی ویژگی‌های کلی پوپولیسم عبارتند از: ۱. جلب پشتیبانی مردم با توسل به وعده‌های کلی و مبهم و معمولاً تحت کنترل رهبر فرهمند و شعارهای ضدامپریالیستی. ۲. پیشبرد اهداف سیاسی، مستقل از نهادها و احزاب موجود، با فرا-خوانی توده مردم به اعمال فشار مستقیم بر حکومت. ۳. بزرگداشت و تقدیس مردم، با اعتقاد به اینکه هدفهای سیاسی باید به اراده و نیروی مردم و جدا از احزاب یا سازمان‌های سیاسی پیش برود (Kashi, 2005).

۴- تاریخچه پوپولیسم در ایران

پوپولیسم با توده مردم سر و کار دارد و در حقیقت جنبشی توده‌ای است؛ اما به دلیل نداشتن تشکل منسجم و هدف مشخص و واقعی، این جنبش‌ها منسجم تر و دارای تشکیلات منظم بعدی هستند که در ادامه، منویات خود را اعمال می‌کنند. در نگرش پوپولیستی، جهت‌گیری افکار عامه، به منظور واداشتن حکومت به پذیرش منویات مردم، چشمگیر است. در پوپولیسم، اراده جهت دار توده مردم نسبت به عدالت خواهی، نقشی بارز دارد و مکانیسم این اراده جهت دار، مؤثرتر و برتر از مکانیسم‌های سازمان‌های مختلف است و حکومت‌ها به طور مستقیم و غیرمستقیم، تحت فشار و تأثیر خواست عامه مردم واقع می‌شوند (Taggart, 2006).

برخی تحلیل‌گران در بحث رهبری امام خمینی (ره) و شیوه بی‌بدیل ایشان در سازماندهی توده عظیم مردم در انقلاب اسلامی ایران، معتقدند که انقلاب اسلامی به دلیل نداشتن طرح و برنامه مشخص و روشن برای آینده و مبهم بودن غایت حرکت برای مردم و حتی برای رهبران، یک حرکت پوپولیستی بود. در حالی که برنامه‌ها و اهداف امام از برپایی نهضت، اموری مبهم و آرزوهای بلند و دور و درازی نبود که دست نیافتنی و آرمانی باشد؛ زیرا نمونه عملی برنامه‌هایی که مد نظر امام بود در زمان‌های گذشته کما بیش محقق شده بود. عمده اشکالاتی که امام به رژیم حاکم داشت به عدم توجه به قوانین شرعی و اسلامی در برنامه ریزی‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی دولت و وابستگی به بیگانگان بازمی‌گشت. لذا امام با طرح نظریه ولایت فقیه در اواخر دهه ۱۳۴۰ در نجف و چاپ آن به صورت جزوه و کتاب در ایران، معتقد بود که تعامل دیانت و سیاست به معنای تدبیر امور اجتماعی و سیاسی بر اساس احکام و دستورات شرع، بسیاری از مشکلات موجود ایران را حل می‌کند. این تعامل در برخی دوران‌ها عملاً اتفاق افتاده بود و نتایج فراوانی به بار داده بود. یکی از این نمونه‌ها ایران دوران صفویه است. در زمانی که حکومت صفویه به انحطاط کشیده نشده بود و رابطه دین و دولت رابطه‌ای مثبت بود و حاکمان وقت، خود را مجری دستورات فقهی علما می‌دانستند، نتایجی از این تعامل به دست آمد که ایران را از نظر اقتصادی، سیاست بین‌الملل، علوم عقلی، هنر و معماری، تأمین اجتماعی، امنیت داخلی در اوج قرار داد و می‌توان این دوران را دوران طلایی و اوج تمدن اسلامی دانست (Rajai, 2000). این اوج و شکوفایی به حدی است که مراجعه به سفرنامه‌های سیاحان خارجی نشان می‌دهد، این اقدامات، شگفتی و تحسین ناظران خارجی حتی اروپایی را برانگیخته است (Charden, 1993). علاوه بر روشن بودن کلیات برنامه امام (ره) حتی در بسیاری از مسائل جزئی نیز ایشان در پاسخ به سؤالات خبرنگاران به ویژه خبرنگاران خارجی در پاریس، جزئیات برنامه‌های خود در حکومت آتی را تشریح کرد و مواضع خود را نسبت به هریک از مسائل مطروحه مثل انواع آزادی (اقلیت‌ها، مطبوعات، بیان، عقیده و مذهب و...) موقعیت زنان در جامعه و بسیاری مسائل دیگر تشریح کرد.^۱ میشل فوکو که در همان دوران انقلاب در ایران بسر می‌برد و مستقیماً به میان مردم رفت و با آن‌ها به گفتگو پرداخت، در نقد مبهم بودن تعریف‌های ارائه شده از حکومت اسلامی می‌نویسد: «وقتی ایرانیان از حکومت اسلامی حرف می‌زنند، وقتی جلوی گلوله در خیابان‌ها، آن را فریاد می‌زنند، وقتی به نام آن، زد و بندهای حزب‌ها و سیاستمداران را رد می‌کنند، و با این کار شاید خطر یک حمام خون را به جان می‌خرند... به نظر من به واقعیتی می‌اندیشند که به ایشان بسیار نزدیک است؛ زیرا خود بازبگر آند.

۱ - صحیفه نور، ج ۲، ص ۱۵۸، ۲۲۱، ۲۲۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۵۷، ۲۶۶.

مشاهده دقیق و مستقیم و دقت در رفتار سیاسی مردم ایران و توجه به شعارها و خواسته‌های آن‌ها، نشان می‌دهد که بحث حکومت اسلامی و برنامه‌های امام که در قالب ایدئولوژی اسلام مطرح شد، برای مردم امری روشن و واضح و به تعبیر میشل فوکو نزدیک و کاملاً محسوس و دست یافتنی بود. همچنین به دلیل رابطه خاص بین مردم و امام خمینی (ره) که رابطه مرجع و مقلد یا حتی رابطه امام و امت بود، و این رابطه یک رابطه کاملاً معقول است و بر اساس فرایند و کنشی عقلانی ایجاد شده است، تحلیل آن بر اساس نظریه رهبری کارزماتیک و فرهمند صحیح نمی‌باشد (Parsania, 2002). بنابراین نمی‌توان این حرکت را حرکتی پوپولیستی تلقی کرد. امروزه نیز برخی از گروه‌های سیاسی که از توجه و اقبال مردم محروم شده‌اند، حمایت مردم از گروه‌های رقیب و توجه و اهتمام مسؤولین به حل مشکلات مردم را با عنوان پوپولیسم تفسیر می‌کنند، در حالی که اقبال همین مردم به خودشان را با عنوان دموکراسی و بالارفتن آگاهی سیاسی و افزایش مشارکت سیاسی مردم تفسیر می‌کردند. در یک جمع بندی کلی باید گفت اگر منظور از پوپولیسم، مردم باوری و توجه به خواسته‌های اساسی مردم و نزدیکی مردم و مسؤولین و حضور آن‌ها در متن زندگی و آشنایی با مشکلات آن‌ها از نزدیک و توجه و اهتمام به حل این مشکلات باشد، پوپولیسم معنای منفی ندارد و چنین امری هرچند با عنوان پوپولیسم، امری پسندیده و شایسته و همان سیره معصومین به ویژه سیره حکومتی حضرت علی (ع) است. اما اگر پوپولیسم به معنای کلی گویی و عوام گرایی و عدم توجه به نظریات کارشناسی و تخصصی باشد قطعاً مذموم است و هیچ گروه و دسته‌ای آن را نمی‌پذیرد. بنابراین صرف حضور توده‌ها در حرکت‌های سیاسی اجتماعی و صرف حمایت عموم مردم از یک جریان سیاسی خاص و صرف توجه دولت به خواست و اراده‌های مردم را نمی‌توان امری پوپولیستی و مذموم خواند. به نظر می‌رسد در نظام جمهوری اسلامی ایران، دولت‌های نهم و دهم که محمود احمدی نژاد ریاست آن را برعهده داشت، بیشترین هجمه را از موضوع «پوپولیسم گرایی» تجربه کرده است. رفتار دولت احمدی نژاد در قالب حضور در اقصی نقاط کشور در قالب سفرهای استانی و در بین مردم، ساده سخن گفتن با مردم، طرح مسکن مهر، پرداخت یارانه و اقداماتی از این قبیل، همواره با واکنش رسانه‌ها و احزاب رقیب روبرو می‌شد و متهم ردیف اول، محمود احمدی نژاد همواره به عنوان فردی پوپولیسم، عوام فریب و گداپرو معرفی می‌شد.

۵- علل گسترش پوپولیسم در ایران

بیش از یک دهه است که «پوپولیسم» به پارادایم مسلط در عرصه‌ی سیاست ایران بدل شده است؛ در چند انتخابات اخیر ریاست جمهوری، همواره کاندیداها با برجسته کردن شعارهای پوپولیستی، سعی در جذب آرای مردم به خصوص طبقات فرودست داشته‌اند. شاید سردمدار سیاست‌های پوپولیستی را بتوان محمود احمدی نژاد دانست؛ او بود که با شعارهای بسیار پوپولیستی، ادبیات سیاسی ایران را دچار استحاله کرد و به سمت وعده‌های مردم‌پسند، اما غیرقابل اجرا کشاند. با چرخش به این سمت، جملاتی مانند «پول نفت را سر سفره‌های مردم می‌آوریم» یا «آن قدر یارانه می‌دهیم تا همه بی‌نیاز شوند» فضای رسانه‌ها را در دهه‌ی ۸۰ شمسی پر کرد. تا پیش از این، وعده‌های پوپولیستی بیشتر یک محور اساسی داشته است: یارانه. از چند برابر کردن یارانه‌های نقدی گرفته تا پرداخت پول نفت به همه‌ی مردم، اساس وعده‌های پوپولیستی پیشین بوده است. اما با ورود «بورس» به فضای اقتصاد معیوب ایران، در انتخابات پیش رو، حل مشکلات بورس در کوتاه مدت نیز به یک وعده‌ی عوام‌پسندانه‌ی رایج بدل شده است.

نمودهای عینی گسترش پوپولیسم در ایران با توجه به شعارهای انتخاباتی

وعده‌های مردم‌فریبانه‌ی جدید را به دو دسته می‌توان تقسیم کرد:

۱- چند برابر کردن یارانه‌ها و حل مشکلات بورس

این در حالیست که به دلیل مشکلات اساسی فضای اقتصاد، دهک‌های کم درآمد و طبقه‌ی مزدبگیر در دل بحران‌های شدید قرار دارند؛ تورم به شدت بیداد می‌کند (فقط ۶۰۰ درصد تورم بخش مسکن است و همچنان نرخ تورم ماهانه بالای ۴۰ درصد است) و دستمزد به

پایین‌ترین حد از قدرت در دهه‌های گذشته رسیده است؛ قراردادهای موقت و بی‌ثبات‌کاری، خیل عظیمی از نیروی کار ماهر و متخصص را یا به بیکاری کشانده یا مجبور ساخته با حداقل‌های بسیار ناچیز تن به بیگاری بدهند؛ خصوصی‌سازی و بی‌توجهی به صنایع مادر، نفس تولید را به شماره انداخته و بنگاه‌های صنعتی بسیاری یا کاملاً تعطیل‌اند یا با نصف ظرفیت یا حتی کمتر کار می‌کنند و کاندیداها برای هیچیک از این مشکلات ساختاری، راهکار مدونی ندارند.

۲- راهکارهای غیر قابل اجرا

کافیست نگاهی اجمالی بر چند نمود عینی پوپولیسم در شعارهای کاندیداهای انتخابات ۱۴۰۰ بیندازیم تا میزان شعارزدگی فقط با هدف جلب آرا مشخص شود:

یارانه نقدی سه دهک نخست جامعه را ۵ برابر و دو دهک چهارم و پنجم را سه برابر خواهیم کرد.

یارانه نقدی را به ۴۵۰ هزار تومان در ماه می‌رسانیم.

دهک ۹ و ۱۰ نباید یارانه بگیرد؛ ما باید یارانه را به دهک‌های پایین به خصوص دهک‌های یک تا پنج جامعه که تحت فشارند، متمرکز کنیم.

سه روزه می‌توان مشکل بازار سرمایه و بورس را حل کرد و امیدوارم در روزهای اول «دولت سلام» این بحران حاد برطرف شود.

«صندوق جبران ضرر مالباختگان بورس» را تاسیس می‌کنیم.

این‌ها چند نمونه از وعده‌هایی است که بر محور جلب آرای مردم و بدون پشتوانه واقعی و اجرایی داده شده است؛ هیچ کدام برنامه‌ی اجرایی ندارند و برای هیچ یک، جزئیات و نقشه راه بیان نشده است.

۶- پوپولیسم در دولت‌های ایران و مقایسه آن با دنیای غرب

پوپولیست یا همان اقدامات مردم باور یا عوام‌گرایانه را می‌توان در قالب اموری ارزیابی کرد که به دنبال رضایت عمومی و جلب پشتیبانی و حمایت مردم در حوزه‌های مختلف است که از این مسیر سیاستمداران می‌توانند به اهداف و خواسته‌های سیاسی، حزبی و گروهی نائل شوند. در برخی اوقات اقدامات پوپولیستی که از سوی مجریان یک کشور انجام می‌شود در قالب اقدامات عوام‌فریبانه قلمداد می‌شود و گروه‌ها و احزاب رقیب تلاش می‌کنند با تبلیغات گسترده و استفاده از رسانه به اینگونه اقدامات در راستای تخریب چهره مجریان امر، دامن بزنند. به نظر می‌رسد در نظام جمهوری اسلامی ایران، دولت‌های نهم و دهم که محمود احمدی نژاد ریاست آن را برعهده داشت، بیشترین حمله را از موضوع «پوپولیسم‌گرایی» تجربه کرده است. رفتار دولت احمدی نژاد در قالب حضور در اقصی نقاط کشور در قالب سفرهای استانی و در بین مردم، ساده سخن گفتن با مردم، طرح مسکن مهر، پرداخت یارانه و اقداماتی از این قبیل، همواره با واکنش رسانه‌ها و احزاب رقیب روبرو می‌شد و متهم ردیف اول، محمود احمدی نژاد همواره به عنوان فردی پوپولیسم، عوام‌فریب و گداپروور معرفی می‌شد. ولی اکنون وقتی رفتار دولتمردان دولت یازدهم به خصوص شخص «حسن روحانی» را با مردم مشاهده می‌کنیم، متوجه می‌شویم، علی‌رغم انتقادهای گسترده‌ای که از احمدی نژاد حتی از سوی دولتمردان کنونی می‌شد، پوپولیسم تبدیل به یک سیاست دائمی شده است حتی در دولت کنونی آقای رئیسی، حضور در شیرخوارگاه، تماشای فوتبال تیم ملی در جام جهانی در منزل توسط رئیس‌جمهور، سفرهای استانی، تخصیص سبد کالا از جمله اقداماتی است که با انتشار آن در رسانه‌ها مجریان دولت یازدهم تلاش می‌کنند تا پیوند خود با مردم را نشان دهند این در حالیست که، اینان همان کسانی هستند که از چنین اقدامات «محمود احمدی نژاد» به شدت انتقاد می‌کردند.

در جمهوری اسلامی نمی‌توان تعریف غربی از پوپولیست را پذیرفت. اگر منظور از پوپولیسم، مردم‌باوری و توجه به خواسته‌های اساسی مردم و نزدیکی مردم و مسئولین و حضور آن‌ها در متن زندگی و آشنایی با مشکلات آن‌ها از نزدیک و توجه و اهتمام به حل این مشکلات

باشد، پوپولیسم معنای منفی ندارد و چنین امری هر چند با عنوان پوپولیسم، امری پسندیده و شایسته است که به نظر می‌رسد در جمهوری اسلامی ایران اینچنین باشد. در حالیکه تعریف غربی هربرت شیلر از پوپولیسم می‌گوید: «عامه مردم افرادی ناآگاه، منفعل و ضعیف هستند». پیوند ناگسستنی مردم و مسئولین در جمهوری اسلامی ایران بدین علت که ماهیت انقلاب اسلامی ایران یک انقلاب مردمی بوده است باعث شده تفاسیر روابط بین مردم و مسئولین از سوی دانشمندان غربی یا اساتید غرب زده به گونه‌ای باشد که در قالب تعریف «رفتار پوپولیستی» آن هم به عنوان یک اقدام منفی تلقی شود. در حالیکه رابطه بین مردم با مسئولین در جمهوری اسلامی ایران، در قالب «ارباب رعیت»، «حکومت کنندگان حکومت شوندگان» نیست بلکه در قالب رابطه «امام - امت»، «خدمتگزار» و تعابیر از این قبیل می‌باشد. پس می‌توان گفت، صرف حضور ملت در جریان‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی را نمی‌توان به عنوان «پوپولیسم گرایی بد» تعبیر کرد. اینکه بگوییم با قاطعیت پوپولیسم خوب یا بد است، امری اشتباه است. اگر رفتارهای پوپولیستی صرفاً نمایشی باشد، چیزی که در کره شمالی می‌توان مشاهده کرد، قدر مسلم نمی‌توان گفت پوپولیست خوب است ولی اگر نشأت گرفته از ماهیت نظام و مردمی بودن حکومت باشد امری پسندیده و مطلوب است.

۷- عوامل سیاست گذاری پوپولیسم در ایران

۷-۱- «درآمد نفت» و «باور به وجود فساد»

- دو عامل «درآمد نفت» و «باور به وجود فساد» پوپولیسم در ایران را تسهیل کرده است. در کشورهایی که این دو عامل وجود ندارد آدم‌ها نسبت به دولت قضاوتی نسبتاً عقلانی انجام می‌دهند. یعنی می‌فهمند برای خدمات بیشتر باید مالیات بیشتر پرداخت. اما در کشور ما مردم انتظار دارند دولت به وسیله درآمد نفت و کم کردن فساد همه نوع خدماتی به مردم بدهد. پس باور عوام به ناتمام بودن درآمد نفت و همچنین فساد زیاد در حاکمیت موجب شده است که رابطه منطقی بین جامعه و دولت از حیث انتظاراتشان و مشارکت مالی‌شان برقرار نشود و این زمینه‌ای است که پوپولیسم جدید را در ایران ایجاد کرده است.^۱

۷-۲- صندوق‌های بازنشستگی و مشکلات بازنشستگان

صندوق‌های بازنشستگی و مشکلات بازنشستگان که راه‌حل پوپولیستی مواجهه با این مشکل این است که به سادگی دستور دهیم صندوق بازنشستگان حقوق‌ها را زیاد کند. اما می‌دانیم با توجه به منابع دولت چه مشکلاتی را به بار می‌آورد. اما راه‌حل اصولی‌اش چیست؟ راه اصولی‌اش آن است که اگر می‌خواهیم حقوق بازنشسته‌ها را زیاد بکنیم باید حق بیمه‌ها را بیشتر بگیریم. اما فضای پوپولیستی جامعه و حاکمیت ما اجازه چنین سیاستگذاری را نمی‌دهد.

۷-۳- سیاستگذاری ما در آموزش و پرورش و وضع معلمانان

سیاستگذاری پوپولیستی در آموزش و پرورش و وضع معلمانان است که آموزش و پرورش با بحران تأمین مالی روبرو است. پول ندارد به معلمانش بدهد یا مدارسش را ایمن کند. راه‌حل غیراصولی مواجهه با این وضعیت چیست؟ این است که مدام فشار بیاوریم که دولت پول بدهد. اما دو راه درست برای مواجهه با این مشکل وجود دارد. راه ساده‌تر این است که در ساعت‌های تعطیلی مدرسه آن را به وجه اجاره بدهیم. حیاطش را اجاره بدهیم مردم ورزش بکنند. کلاس‌هایش را اجاره بدهیم به کلاس‌های کنکور. آموزشگاه‌ها هنرستان‌ها فرهنگ‌سراها از آن فضاها بتوانند استفاده بکنند و یک درآمدی ایجاد بشود. یا می‌شود مثل مسجدها تأمین مالی کرد. شاید دیده باشید گوشه مسجد یک مغازه درمی‌آورند و با کرایه آن مغازه خرج خادم و پیش‌نمازش را می‌دهند. می‌توان همین ایده را در مدارس نیز پیاده کرد. این راه‌حل خیلی سخت

^۱ - علی سرزعی، نشست سی‌ام از سلسله نشست‌های گفتگوهای راهبردی: پوپولیسم در سیاستگذاری

نیست. راه حل اصولی سخت تر این است که از این حرف که مدارس دولتی نباید پول بگیرند کوتاه بیایم. بگوییم ایده آل ما این است که مدارس دولتی پول نگیرند. این ایده آل را در مناطق محروم کشور و هر شهر اعمال کنیم. اما از بقیه جامعه یک شهریه اندک بگیریم. مشکل اینجاست که همین الان هم مدارس دولتی پول می گیرند. اما از آنجا که بدون ضابطه و غیرشفاف است مشخص نیست چه کسی چقدر گرفته است و آن پول به چه کاری اختصاص یافته است. اما در این مورد هم فضای پوپولیستی اجازه چنین سیاستگذاری را نمی دهد.

۷-۴- بحران آب

راه غیراصولی آن است که به سراغ طرح های پرهزینه ای همچون انتقال آب از خلیج فارس یا خزر برویم. راه درست اما فرعی این است که نشتی لوله ها را بگیریم یا شیوه آبیاری را اصلاح کنیم این کار خوبی است ولی قطعاً کافی نیست چرا که ممکن است همین که بهره وری کشاورزی را بالا ببرید کشاورزان به سرعت سطح زیر کشتشان را زیاد کنند. راه حل سختی که ما همه اش از آن فرار می کنیم این است که آب به درستی قیمت گذاری شود. اگر آب قیمت واقعی داشته باشد هم کشاورز سراغ محصولات آب بر نمی رود هم وزارت نیرو به فکر برطرف کردن نشتی می رود. اما این راه اصولی هم راه بسیار سختی است. پس به کمک این مثال ها می بینیم که پوپولیسم در جامعه ما سیاستگذاری اصولی را بسیار سخت و دشوار کرده است.

نتیجه گیری

بر آلود مطالب نشان می دهد فضای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ایران این روزها بیش از سال های میانی دهه ۸۰، مستعد رشد پوپولیسم است. دل سردی مردم از جریان های عمده سیاسی زمینه اقبال عمومی به شعارهای انتخاباتی عوام گرایانه را فراهم می کند، به نظر میرسد وضعیت اقتصادی امروز ایران هم جریان پوپولیسم را تقویت می کند. اختلاف طبقاتی و توزیع نابرابر ثروت زمینه ساز شکل گیری دولت ها و حتی جنبش های اجتماعی پوپولیستی در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران بوده است. شعارهای پوپولیستی در جوامعی مورد استقبال قرار می گیرد که معیشت قشر ضعیف جامعه و یا حتی احساس کاذب نابرابری زیاد باشد. شرایط سیاسی و اقتصادی کشور و گسترش بی اعتمادی میان اقشار جامعه احتمال مشارکت پایین مردم در انتخابات را افزایش داده است. اصلاح طلبان و اصولگرایان هنوز نتوانسته اند در مورد عملکرد سیاسی سال های گذشته خود به افکار عمومی پاسخ روشن و قانع کننده ای بدهند و از ریزش سرمایه های اجتماعی خود جلوگیری کنند. در چنین شرایطی جریان های پوپولیستی می توانند آراء بالایی کسب کنند. نیروها و رهبران جدید سیاسی در چند دهه ای اخیر توانسته اند با طرح شعارهای پوپولیستی، موفقیت های قابل توجهی نیز در فرآیندهای انتخاباتی در کشورهایی نظیر فرانسه، ایتالیا، اتریش و ایالات متحده (پیروزی دانالد ترامپ) کسب کنند. ترکیبی از فرصت های ساختاری مناسب و بهره برداری های فرصت طلبانه رهبران پوپولیست، موجب شده است تا جریان های راست پوپولیست در برخی از کشورهای اروپای غربی هم چون فرانسه، سوئیس و دانمارک آراء قابل توجهی به دست آوردند و در برخی از کشورها مانند ایتالیا، استرالیا و هلند برای اولین بار در کابینه های دولت حضور داشته باشند. ترکیبی از وعده ها و شعارهایی عوام فریبانه نظیر دموکراسی کامل و حقیقی، حاکمیت مردم، نجات مردم و دموکراسی از تهدیدهای ساختگی، گفتار شدیداً خصمانه در قبال احزاب حاکم و سیاست های آن ها و محدود کردن ورود مهاجران، تبلیغات انتخاباتی آن ها را شکل داده و می دهد.

بازگشت پوپولیسم به صحنه سیاسی کشورهای اروپای غربی و ایالات متحده - که از آن به نئوپوپولیسم تعبیر می شود- ریشه در شکست احزاب سنتی در پاسخ کافی و مناسب به مسائلی چون جهانی شدن اقتصاد، هویت و فرهنگ، سرعت و مسیر ادغام یا جدایی طلبی در اتحادیه اروپا، مسئله مهاجرت و حضور گسترده مهاجران، افول اهمیت ایدئولوژی ها و سیاست طبقاتی، کاهش علاقه مردم به مشارکت سیاسی و بدبینی و عدم اعتماد شهروندان به سیاستمداران دارد. از این منظر، پوپولیسم یک درک مبهم از دموکراسی است که بر عناصر دموکراسی

مستقیم مانند فراندوم تأکید دارد تا ساختارهای دموکراسی نمایندگی. مردم باید حاکم بر سرنوشت خودشان باشند و نهادهای میانجی مانند احزاب سیاسی و پارلمان ابزارهای ثانوی بوده و موانع تحقق دموکراسی حقیقی می‌باشند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Aghabakhshi, A., & Afshari Rad, M. (1995). Political Science Culture. *Iranian Information and Scientific Documents Center, Spring*.
- Bashiriyah, H. (2015). *Political Sociology (The Role of Social Forces in Political Life)*. Ney Publications.
- Charden, J. (1993). *Charden's Travelogue (Full Text)*. Toos Publications.
- Kashi, M. J. G. (2005). *Order and Process of Speech of Democracy Transformation in Iran*. Gam Publications.
- Lobon, G. (1990). *Psychology of the Masses*. Roshangaran Publications.
- Parsania, H. (2002). Seven Theories on Reforms. In F. Abdolvahab (Ed.), *Islamic Revolution, Challenges and Crises*. Maaref Publications.
- Rahigh Aqsan, A. (2005). *Knowledge in Politics*. Farhang Saba Publications.
- Rajai, F. (2000). *The Problem of Iranian Identity Today*. Ney Publication.
- Taggart, P. (2006). *Populism*. Ashtian Publications.
- Ziba Kalam, S., Soltanifar, M., & Mirzakhani, A. (2011). A Study of Populist Speech in the Iranian Press in 2008. *Quarterly Journal of Social Research, 11*.